

سوژہ لاکانی

-
- سرشناسه: فینک، بروس، ۱۹۵۶ - م.
عنوان و نام پدیدآور: سوژه لاکانی بین زبان و ژوئیسانس/بروس فینک؛ ترجمه محمدعلی جعفری.
مشخصات نشر: تهران: ققنوس، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری: ۳۶۵ ص.
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۷۸-۴۱۹-۳
وضعیت فهرست‌نویسی: فیپا
یادداشت: کتاب حاضر نخستین بار تحت عنوان «سوژه لاکانی» در سال ۱۳۹۷ با ترجمه علی حسن‌زاده توسط انتشارات بان فیپا گرفته است.
عنوان دیگر: سوژه لاکانی.
موضوع: لکان، ژاک، ۱۹۰۱-۱۹۸۱ م.
موضوع: Lacan, Jacques
موضوع: روانکاوی
موضوع: Psychoanalysis
شناسه افزوده: جعفری، محمدعلی، ۱۳۵۸ -، مترجم
رده‌بندی کنگره: الف ۱۳۹۷ ف ۹ ل ۸ / BF ۱۰۹
رده‌بندی دیویی: ۱۵۰/۱۹۵
شماره کتاب‌شناسی ملی: ۵۲۰۷۹۳۹
-

سوڙه لاڪاني

بين زبان و ژوئيسانس

بروس فينڪ

ترجمه محمد علي جعفري

این کتاب ترجمه‌ای است از:

The Lacanian Subject
Between Language and Jouissance
Bruce Fink
Princeton University Press, 1996

انتشارات قنوس

تهران، خیابان انقلاب، خیابان شهدای ژاندارمری،

شماره ۱۱۱، تلفن ۴۰ ۸۶ ۴۰ ۶۶

ویرایش، آماده‌سازی و امور فنی:

تحریریه انتشارات قنوس

* * *

بروس فینک

سوژه لاکانی

بین زبان و ژوئیسانس

ترجمه محمدعلی جعفری

چاپ اول

۱۱۰۰ نسخه

۱۳۹۷

چاپ رسام

حق چاپ محفوظ است

شابک: ۳ - ۴۱۹ - ۲۷۸ - ۶۰۰ - ۹۷۸

ISBN: 978 - 600 - 278 - 419 - 3

www.qoqnoos.ir

Printed in Iran

۳۵۰۰۰ تومان

تقديم به مراد فرهادپور
مترجم

فهرست

پیشگفتار..... ۱۳

بخش اول: ساختار: بیگانگی و دیگری

۱. زبان و غیریت ۲۹

لغزش زبانِ دیگری..... ۲۹

ناخودآگاه..... ۳۶

تن‌های بیگانه..... ۴۳

۲. ماهیت تفکر ناخودآگاه، یا نیمهٔ دیگر چگونه «فکر می‌کند»..... ۴۹

شیر یا خط..... ۵۳

پیشامد و حافظه..... ۵۸

ناخودآگاه گرد هم می‌آورد..... ۶۰

دانش بدون سوژه..... ۶۳

۳. کارکرد خلاق واژه: ساحت نمادین و ساحت واقعی..... ۷۱

تروما..... ۷۴

تفسیر به علت اصابت می‌کند..... ۷۸

ناتمامیت ساحت نمادین: کل / حفره در دیگری..... ۸۰

گره‌های ساحت نمادین..... ۸۲

۸۳ ساختار در برابر علت.

بخش دوم: سوژه لاکانی

۴. سوژه لاکانی ۸۹

سوژه لاکانی «فرد» یا سوژه آگاه فلسفه آمریکایی-انگلیسی نیست ۹۰

سوژه لاکانی سوژه گفتار نیست ۹۳

سوژه لاکانی در آنچه گفته می شود حضور ندارد ۹۵

فرار بودن سوژه ۱۰۰

سوژه فرویدی ۱۰۱

سوژه دکارتی و وارونه اش ۱۰۲

سوژه شکافته لاکان ۱۰۵

ورای سوژه شکافته ۱۰۷

۵. سوژه و میل دیگری ۱۱۳

بیگانگی و جداسازی ۱۱۴

یا این/ یا آن بیگانگی ۱۱۶

میل و فقدان در جداسازی ۱۲۰

ورود عامل سوم ۱۲۳

ابژه a: میل دیگری ۱۲۹

جداسازی دوم: گذر از فانتزی ۱۳۳

سوژه پردازی از علت: مسئله بغرنج زمانمند ۱۳۶

بیگانگی، جداسازی و گذر از فانتزی در جلسه روانکاوی ۱۴۲

۶. استعاره و رسوب سوژکتیویته ۱۵۱

مدلول ۱۵۳

دو وجه سوژه روانکاوانه ۱۵۶

۱۵۶	سوژه به منزله مدلول
۱۶۳	سوژه به منزله رخنه

بخش سوم: ابژه لاکانی: عشق، میل، ژوئیسانس

۱۷۳	۷. ابژه (a): علت میل
۱۷۵	«روابط با ابژه‌ها»
۱۷۵	ابژه‌های خیالی، روابط خیالی
۱۷۹	دیگری به منزله ابژه، روابط نمادین
۱۸۶	ابژه‌های واقعی، برخوردها با امر واقعی
۱۹۰	ابژه‌های گمشده
۱۹۴	شیء فرویدی
۱۹۶	ارزش افزوده، ژوئیسانس افزوده
۲۰۳	۸. چیزی به نام رابطه جنسی وجود ندارد
۲۰۵	اختگی
۲۰۹	فالوس و کارکرد فالیک
۲۱۴	«چیزی به نام رابطه جنسی وجود ندارد»
۲۱۶	برقراری تمایز بین جنسیت‌ها
۲۲۱	صورت‌بندی‌های جنسیتیابی
۲۲۹	ناقرینگی شرکا
۲۳۳	زن وجود ندارد
۲۳۶	مردانه/زنانه — دال/دال‌بودگی
۲۳۹	دیگر بودن [زن] برای خودش، ژوئیسانس دیگر
۲۴۳	حقیقت روانکاوی
۲۴۳	وجود و برون-ایستایی

۲۴۵ استعاره جدید برای تفاوت جنسی

بخش چهارم: وضعیت گفتمان روانکاوانه

۲۶۱ ۹. چهار گفتمان

۲۶۳ گفتمان ارباب

۲۶۵ گفتمان دانشگاه

۲۶۷ گفتمان هیستریک

۲۷۰ گفتمان روانکاو

۲۷۳ وضعیت اجتماعی روانکاو

۲۷۵ چیزی به نام فرازبان وجود ندارد

۲۷۹ ۱۰. روانکاو و علم

۲۸۰ علم به منزله گفتمان

۲۸۰ بخیه زدن سوژه

۲۸۴ علم، گفتمان هیستریک، و نظریه روانکاوانه

۲۸۷ سه ساحت و گفتمان‌هایی با شیوه‌های «قطبش» متفاوت

۲۹۰ فرم‌بخشی و انتقال‌پذیری روانکاو

۲۹۲ وضعیت روانکاو

۲۹۲ اخلاق روانکاو لاکانی

۲۹۷ پسگفتار

۳۰۹ پیوست ۱: زبان ناخودآگاه

۳۳۳ پیوست ۲: تعقیب علت

۳۴۷ واژه‌نامه نمادهای لاکانی

۳۵۱ سپاسگزاری

۳۵۳	 کتاب‌شناسی
۳۵۹	 واژه‌نامه انگلیسی به فارسی
۳۶۳	 نمایه

پیشگفتار

لاکان نظریه‌ای اساساً جدید دربارهٔ سوژکتیویته به ما ارائه می‌دهد. لاکانِ روانکاو، برخلاف بیشتر پساساختارگرایانی که به دنبال واسازی^۱ و حذف مفهوم سوژه انسانی‌اند، مفهوم سوژکتیویته را بسیار مهم می‌داند و به کاوش در معنای سوژه بودن، نحوهٔ سوژه شدن فرد، عوامل شکست در سوژه شدن (که به روان‌پریشی می‌انجامند)، و امکانات روانکاو در القای «رسوب سوژکتیویته»^۲ می‌پردازد.

اما کنارِ هم چیدن ایده‌های متنوع لاکان دربارهٔ سوژه بسیار دشوار است، نظریهٔ سوژه او برای اغلب ما اصلاً «آسان‌یاب و بی‌واسطه» نیست (مثلاً، به این «تعریف» مکرر لاکان توجه کنید: سوژه آن چیزی است که یک دال برای دال دیگر بازنمایی می‌کند) و در جریان کارش تحول چشمگیری می‌یابد. وانگهی، در اواخر دهه‌های ۱۹۷۰ و ۱۹۸۰ در ایالات متحده، لاکان احتمالاً به واسطهٔ مباحث مطرح شده در آثارش دربارهٔ زبان و داستان کوتاه «نامهٔ ربوده‌شده» از ادگار آلن پو، بیشتر ساختارگرا تلقی می‌شد و

1. deconstruction 2. precipitation of subjectivity

مخاطبان انگلیسی زبان اغلب با لاکانی آشنا هستند که ساز و کار ساختار را در همه چیز - حتی در هسته چیزهایی که آن‌ها را «خودهای» عزیز لاینفکمان می‌انگاریم - کشف می‌کند و به ظاهر معضل سوژکتیویته را به کلی نادیده می‌گیرد.

در بخش اول کتاب، بررسی پر دامنه لاکان درباره «غیریت»^۱ را به منزله چیزی غریب یا بیگانه برای سوژه‌ای هنوز-تعیّن-نیافته مرور می‌کنم. غیریت تمام آشکال نامحتمل را از ناخودآگاه (دیگری در نقش زبان) و ایگو^۲ (دیگری خیالی [ایگوی آرمانی]^۳ و دیگری در نقش میل [آرمان ایگو]^۴) گرفته تا اُبرمن^۵ فرویدی (دیگری در نقش ژوئیسانس) در بر می‌گیرد. ما دچار از خود بیگانگی شده‌ایم، زیرا زبانی که از جهات خاصی چون ماشین، رایانه یا دستگاه ضبط / مونتاز مستقل از ما زندگی و عمل می‌کند، از ما سخن می‌گوید؛ زیرا تقاضاهای والدین ما (دیگری در نقش تقاضا) نیازها و لذت‌های ما را سامان می‌دهند و به قالب آشکال مقبول اجتماعی درمی‌آورند؛ و زیرا میل ما به منزله میل دیگری پا به عرصه وجود می‌گذارد. لاکان در سمینارها و نوشته‌هایش به طور دایم سوژه را فرامی‌خواند، اما به ظاهر دیگری است که همیشه توجهات را به خود جلب می‌کند.

به هر حال، بسط مفهوم ساختار یا غیریت در تفکر لاکان تا دورترین دامنه آن است که به ما اجازه می‌دهد ببینیم ساختار کجا متوقف و چیز دیگری آغاز می‌شود، چیزی که با ساختار مخالفت می‌کند. در تفکر لاکان، این چیزی که مخالفت می‌کند دو قسمت دارد: سوژه و ابژه (ابژه^۶ a به منزله علت میل).

1. otherness 2. ego

۳ و ۴. قلاب افزوده نویسنده - م.

5. superego 6. object a

در بخش دوم کتاب، نشان می‌دهم که لاکان در دهه ۱۹۵۰، با فاصله گرفتن از مفاهیم پدیدارشناسانه اولیه‌اش، سوژه را اتخاذ موقعیت در نسبت با دیگری در نقش زبان یا قانون تعریف می‌کند؛ پس سوژه ارتباط با ساحت نمادین است. ایگو با معیار ساحت خیالی تعریف می‌شود، اما سوژه به معنای دقیق کلمه اساساً موقعیتی است که در نسبت با دیگری اختیار می‌شود. همزمان با تحول ایده لاکانی دیگری، سوژه به منزله اتخاذ موقعیتی در نسبت با میل دیگری (میل مادر، والد یا والدین) از نو مفهوم‌پردازی می‌شود، چرا که میل مفروض میل سوژه را بیدار می‌کند یا، به عبارت دیگر، در نقش ابژه *a* عمل می‌کند.

لاکان تحت تأثیر فزاینده نوشته‌های اولیه فروید^(۱) و شیوه روانکاوی خود (به منظور ارائه تحول نظری خود به شکلی اجمالی)، شروع به تفسیر آن چیزی می‌کند که سوژه نسبت به آن در موقعیت تجربه نخستین لذت / درد یا تروما [آسیب روانی] قرار می‌گیرد. سوژه به شکل کشش به سمت و مقاومت در برابر تجربه نخستین و نفسگیر آنچه در زبان فرانسه ژوئیسانس^۱ نامیده می‌شود پا به عرصه وجود می‌گذارد: لذت مازادی که با حس استیصال یا انزجار توأم است، اما همچنان سرچشمه افسون و فریبندگی است.

با این‌که لاکان در اواخر دهه ۱۹۵۰ معتقد بود «وجود» صرفاً به دلیل رابطه خیالی سوژه انسانی با ابژه که موجب تجربه آسیب‌زای^۲ ژوئیسانس می‌شود به او اعطا شده است، عاقبت، تجربه نخستین سوژه از ژوئیسانس را مواجهه آسیب‌زا با میل دیگری تعریف کرد. از این رو سوژه – که از وجود بی‌بهره است – منوط است به رابطه با میل دیگری یا اتخاذ موقعیت در نسبت با میل دیگری که اساساً هیجان‌انگیز اما ناراحت‌کننده، و فریبنده اما طاقت‌فرسا یا نفرت‌انگیز است.

1. jouissance 2. traumatic experience

کودک آرزو دارد والدینش او را سزاوار میل خود بدانند، اما میل آن‌ها هم افسونگر است و هم نابودگر. تداوم وجود متزلزل سوژه منوط به فانتزی‌هایی است که برای حفظ فاصله مناسب سوژه از آن میل خطرناک ساخته شده و با ظرافت بین رانش و ربایش موازنه برقرار می‌کنند.

اما به نظر من این صرفاً یک جنبه از سوژه لاکانی است: سوژه تثبیت شده، سمپتوم،^۱ روش نشانگر^۲ و تکراری «وانهادن» یا به دست آوردن ژوئیسانس. به گفته لاکان در اواسط دهه ۱۹۶۰، حس وجود که از طریق فانتزی ایجاد می‌شود «وجود کاذب» است و از این رو گویا بیش از این هم وجود دارد.

چنان‌که انتظار می‌رفت، جنبه دیگر سوژه لاکانی در غلبه بر تثبیت، پیکربندی مجدد یا گذر از فانتزی و تغییر شیوه کسب لذت یا دستیابی به ژوئیسانس بروز می‌کند: یعنی وجه سوژه‌پردازی^۳ که فرایند «از آن خود» کردن چیزی است که قبلاً بیگانه بوده است.

در این فرایند، موقعیت فرد در نسبت با میل دیگری به کلی وارونه می‌شود. او مسئولیت میل دیگری، آن قدرت بیگانه‌ای که او را به وجود آورده است، را به گردن می‌گیرد. او مسئولیت این غیریت علی را به گردن می‌گیرد و از آنچه قبلاً به صورت علت بیرونی و بیگانه و چرخش تاسی بیگانه در آغاز جهان او – یعنی تقدیر – تجربه شده بود سوژه می‌سازد. لاکان معتقد است این‌جا روانکاوی شونده بر اساس رویکرد خاص روانکاو در اقدامی ناسازنما از علت وجود خود – میل دیگری که او را به این دنیا آورده – سوژه می‌سازد و سوژه تقدیر خود می‌شود. نه این‌که «بر من چنین رفت»، بلکه «من دیدم»، «من شنیدم» و «من کردم».

پس جانِ کلام ترجمه چندانکه لاکان از شعار فرویدی «Wo Es war,

1. symptom 2. symptomatic way 3. subjectivization

«soll Ich werden»^۱ از این قرار است: آن‌جا که دیگری کارگردان اصلی معرکه است (در نقش علت من عمل می‌کند)، من باید به شکل علت خودم پا به عرصه وجود بگذارم.^(۲)

و اما ابژه (که در بخش سوم کتاب به تفصیل از آن سخن می‌رود) در کنار نظریه سوژه بسط می‌یابد. درست همان‌طور که سوژه در آغاز به منزله اتخاذ موقعیت در نسبت با دیگری و سپس در نسبت با میل دیگری تعریف می‌شود، ابژه در آغاز به منزله یک فرد دیگر مانند خود شخص و سرانجام معادل میل دیگری دانسته می‌شود. میل والدین کودک را از جنبه کاملاً مادی به این دنیا می‌آورد و به منزله علت وجود کودک و عاقبت به منزله علت میل او انجام وظیفه می‌کند. فانتزی صحنه نمایشی است که در آن کودک دوست دارد خود را در نسبت با ابژه پدیدآورنده، برانگیزنده و محرک میل خود نظاره کند.

نظریه ابژه لا‌کان نه با تعریف ابژه به منزله چیزی که به نحوی میل را ارضا می‌کند، بلکه با تعریف آن به منزله علت میل به ما اجازه می‌دهد برخی از نوآوری‌های لا‌کان در فن روانکاوی را بفهمیم. لا‌کان از دو جهت به مفهوم‌پردازی مجدد موقعیت روانکاو می‌پردازد: روانکاو باید از پذیرفتن بعضی نقش‌ها (چون دیگری خیالی و دیگری داور و دانای کل که در رویکردهای روان‌شناسی ایگو مستترند) اجتناب کند و به ایفای نقشی در فانتزی سوژه (ابژه *a*) پردازد که اجازه می‌دهد روانکاو شونده بیش از پیش از علت‌های بیگانه پدیدآورنده خود سوژه بسازد.

بنا به نظر لا‌کان درباره جلسه روانکاوی، قرار نیست روانکاو نقش «ابژه خوب»، «مادر مهربان» یا ایگوی قوی و هم‌پیمان با ایگوی ضعیف بیمار را ایفا کند. در عوض، روانکاو باید با حفظ موقعیت میل اسرارآمیز و

۱. «آن‌جا که نهاد هست، من خواهد بود». - م.

با انجام وظیفه در نقش ابژه در فانتزی سوژه به پیکربندی مجدد فانتزی، ایجاد یک موقعیت جدید در نسبت با ژوئیسانس یا موقعیت سوژه‌گانی جدید یاری برساند. یکی از امکانات روانکاو در این مورد زمان است، جلسه روانکاو با زمان متغیر ابزاری است که با ایجاد تنش لازم سوژه را از رابطه خیالی او با میل دیگری جدا می‌کند.

لاکان ابژه را نیز علت اختلال در عملکرد هماهنگ ساختارها، نظام‌ها و حوزه‌های متعارف تعریف می‌کند که به انواع بن‌بست‌های منطقی، ناسازه‌ها و مسائل بغرنج منتهی می‌شود. امر واقعی در نقاط اختلال زبان و شبکه‌های مورد استفاده ما در نمادپردازی جهان بروز می‌کند. هرگاه بکشیم از دال برای توجیه و ذکر همه‌چیز استفاده کنیم، این حرف^۱ است که [بر حضور خویش] پافشاری می‌کند.

پس ابژه بیش از یک کارکرد دارد: در مقام میل دیگری، میل سوژه را بیدار می‌کند؛ اما در مقام حرف یا دال‌بودگی^۲ (signifiante) دال از مادیت یا جوهری مرتبط با نوع دیگری از لذت برخوردار است. لاکان با توجه به چندجنبگی ابژه *a*، میل جنسی را (به عبارتی لذت میل یا میل داشتن که آن را «ژوئیسانس فالیک»^۳ یا به بیان مناسب‌تر «ژوئیسانس نمادین» می‌نامد) از نوع دیگر لذت («ژوئیسانس دیگر») تفکیک می‌کند.

این دو وجه ابژه، یعنی *a* و *S(A)*، فهم تفاوت جنسی را که هنوز در آثار انگلیسی زبان درباره لاکان به دست نیامده است ممکن می‌سازد و «تفسیرهای» رایج را، که معتقدند لاکان مردانگی را سوژه و زنانگی را ابژه تعریف می‌کند یا با سقوط در دام کهنه فرویدی مردانگی را فعالیت و داشتن و زنانگی را انفعال و نداشتن تلقی می‌کند، کنار می‌گذارد. دو وجه سوژه و دو وجه ابژه. تقابل‌های دوگانی موازی؟ به گمان من

1. letter 2. signifierness 3. phallic jouissance

چنین نیست. بلکه به نظر من شکلی از «ساخت‌گرایی گودلی» است، به این معنا که هر نظامی به دلیل غیریت و ناهمگونی ذاتی خود ناقص است.

منزلت گفتمان روانکاوی، که در بخش چهارم کتاب به آن می‌پردازم، از نظر درمان‌گرانی که در زمانه‌ای علم‌گرا در ایالات متحده فعالیت می‌کنند بحثی اجتناب‌ناپذیر است. در محیطی که مدیر مؤسسه ملی سلامت روان در واشینگتن علناً گفته بود نهاد پزشکی احتمالاً تا سال ۲۰۰۰ بر انواع بیماری‌های روانی «چیره می‌شود»؛^(۳) در محیطی که مقالات هرروزه از کشف ژن «عامل» الکلیسم، همجنس‌گرایی، هراس،^۱ شیزوفرنی و هر آنچه هستید خبر می‌دهند؛ و در محیطی که یورش‌های علم‌گرایانه و ساده‌اندیشانه به بنیادهای روانکاوی ضربات شدیدی به اعتبار آن تلقی می‌شوند، روانکاوان و آنان که به روانکاوی گرایش دارند باید بیش از این آماده بحث هوشمندانه درباره منزلت معرفت‌شناختی حوزه کار خود باشند.

زیرا اگرچه ممکن است روانکاوی مؤسس یک علم، به معنایی که امروزه از «علم» مراد می‌کنیم، نباشد، به کسب اعتبار از نهاد پزشکی یا علمی موجود نیاز ندارد. کار لاکان امکانات تأسیس روانکاوی به منزله گفتمانی را به ما می‌دهد که از جنبه تاریخی به خاستگاه علم متکی است و در عین حال می‌تواند روی پای خود بایستد. روانکاوی چنان‌که لاکان مفهوم‌پردازی می‌کند صرفاً گفتمانی^۲ با مبانی خاص خود نیست، بلکه در موقعیت تحلیل ساختار و طرز کار «رشته‌های» (دانشگاهی و علمی) دیگر نیز قرار دارد و انگیزش‌های اصلی و نقاط ضعفشان را آشکار می‌کند.

لاکان با معرفی ایده‌های روانکاوانه موجود در علم به امکان دگرگون‌سازی یا ایجاد تحول اساسی در علم، به معنایی که عموماً از آن

1. phobia 2. discourse

فهمیده می شود، اشاره می کند - بنابراین به تعبیری مرزهای علم را به عقب می راند تا ابژه پژوهش علمی را بازتعریف کند. لاکان، برخلاف آنان که ادعا می کنند روانکاوی برای همیشه محکوم است که بیرون از قلمرو علم بماند، معتقد است که علم هنوز از عهده انطباق با روانکاوی برنیامده است.^(۴) چه بسا روزی گفتمان علمی چنان بازنویسی شود که روانکاوی را در قلمرو خود بگنجانند، اما در این مدت روانکاوی می تواند به بسط فعالیت مستقل خود - درمان بالینی و نظریه سازی - ادامه بدهد.

این نمای موجز نشان دهنده مسیر کلی بحث من است و امیدوارم خواننده کتاب از آن به مثابه نقشه راه بهره گیرد و گاه و بی گاه برحسب نیاز به آن رجوع کند. از آن جا که سوژه، ابژه، دیگری و گفتمان به منزله مفاهیم اصلی در این جا بسط داده می شوند، بحث درباره آن ها در زمینه و بسترشان مستلزم شرح تعداد بیشتری از مفاهیم پایه ای لاکان و تلاش اولیه و متأخر او در صورت بندی تجربه روانکاوانه با استفاده از آن هاست.

برخی از مفاهیمی که لاکان در جریان فعالیت حرفه ای خود به آن ها شکل داده یا شکل آن ها را تغییر داده و من از آن ها استفاده می کنم عبارت اند از: امر خیالی، امر نمادین و امر واقعی؛ نیاز، تقاضا، میل و ژوئیسانس؛ سوژه گفتار،^۱ سوژه بیان^۲ (یا سوژه سخنگو)، سوژه ناخود آگاه، سوژه شکافته،^۳ سوژه به منزله دفاع و سوژه به منزله استعاره؛ استعاره پدری، سرکوب نخستین و سرکوب دوم؛ روان رنجوری،^۴ روان پریشی^۵ و انحراف؛^۶ دال (دال ارباب یا دال یگانی و دال دوگانی)، حرف و دال بودگی؛ فالوس^۷ (به منزله دال میل)، کارکرد فالیک،^۸ تفاوت

1. subject of the statement 2. subject of enunciation 3. split subject
4. neurosis 5. psychosis 6. perversion 7. phallus 8. phallic function

جنسی، ژوئیسانس فالیک، ژوئیسانس دیگر، ساختار مردانه و ساختار زنانه؛ بیگانگی، جداسازی، گذر از فانتزی، و «مجوز»؛^۱ تقطیع، تفسیر، جلسه با زمان متغیر، و نقش روانکاو به منزله آرزومندی ناب؛ وجود و برون-ایستایی؛^۲ چهارگفتمان (ارباب، هیستریک، روانکاو و دانشگاه)، انگیزه‌های اصلی و قربانی‌های همراهشان؛ دانش، غلط‌پنداری و حقیقت؛ گفتمان، فرازبان^۳ و بخیه؛^۴ فرم‌بخشی،^۵ قطبش^۶ و انتقال.^۷ امیدوارم نقشه‌ی راهی که در این پیشگفتار ارائه کرده‌ام خواننده را در گام برداشتن از لابه‌لای درختان انبوه جنگل این مفاهیم پردامنه یاری رساند.

فصل‌های بخش اول کتاب به زبان ساده نگارش یافته‌اند و برای مطالعه آن‌ها اندکی آشنایی با اندیشه‌ی لاکان کافی است. بخش‌های ۲، ۳ و ۴ که بر فصل‌های پیشین استوارند، به تدریج پیچیده‌تر می‌شوند. شاید برخی از خوانندگان بخواهند در ابتدای راه فصل‌های فشرده‌تر (مانند فصل‌های ۵، ۶ و ۸) را کنار بگذارند و مثلاً از فصل ۷، درباره‌ی ابژه *a*، سراغ فصل‌های ۹ و ۱۰، درباره‌ی گفتمان، بروند. اغلب فصل‌ها را می‌توان مستقل از هم مطالعه کرد، هرچند گاهی بر محتوای فصول پیشین استوارند و به آن‌ها ارجاع می‌دهند. خوانندگانی که از پیش با آرای لاکان آشنا هستند، احتمالاً فصل ۱ را کلاً کنار می‌گذارند و حتی چه‌بسا بی‌درنگ سراغ فصل ۵ بروند و فصول قبل را فقط توروک کنند.

یکی از اهداف کلی‌تر من در این کتاب، بحث از اندیشه‌ی لاکان در زمینه‌ای است که ملاحظات بالینی را کنار نگذارد. در ایالات متحده، جامعه‌ی روانکاو به مدت چند دهه در برابر اندیشه‌ی لاکان مقاومت کرده، در حالی که زبان‌شناسان

1. pass 2. ex-sistence 3. metalanguage 4. suture 5. formalization
6. polarization 7. transmission

و منتقدان ادبی علاقه فراوان و پیوسته خود را به آن نشان داده‌اند. دلایل تاریخی و عقلانی این وضعیت روشن‌تر از آن است که نیازمند تکرار باشد، اما به نظر من حاصلش چیزی جز ارائه مخدوش و ناقص اندیشه‌های لاکان نبوده است. با این‌که این کتاب صرفاً برای درمانگران نوشته نشده،^(۵) معتقدم تجربه من در درمان به زمینه کتاب شکل داده است.

تظاهر نمی‌کنم در این کتاب دیدگاهی «متوازن» به اندیشه لاکان ارائه داده‌ام. دیدگاه متوازن باید بر چشم‌انداز تاریخی وسیعی درباره تحول لاکان استوار باشد - تأثیر دیدگاه‌های رنگارنگ سوررئالیستی، فرویدی، پدیدارشناسانه، اگزیستانسیال، پسافرویدی، سوسوری، یاکویسونی و لوی-استروسی را بر اندیشه او (در حد مقدمات) شرح بدهد - و موقعیت تاخت و تاز لاکان را در نظریه روانکاوی در زمانه وی در زمینه بحث‌های آن موقع در فرانسه و جاهای دیگر مشخص کند.

در عوض، تلاش من معطوف به ارائه دیدگاهی به اندیشه لاکان است که بسیاری بی‌تردید آن را بیش از حد ایستا و بسته تلقی می‌کنند، در حالی که یکی از جاذبه‌های بی‌شمار کار او دقیقاً در دگرسانی‌ها، خودپیرایی‌ها و واژگونی‌های بی‌وقفه چشم‌انداز ریشه دارد. تلاش کرده‌ام نگرشی از چند مفهوم مهم لاکانی، نه به ترتیب تحول آن‌ها از دهه ۱۹۳۰ به بعد بلکه از چشم‌انداز دهه ۱۹۷۰، ارائه کنم. در موقع لزوم می‌کوشم با «ترجمه» برخی از شگردهای اولیه لاکان در صورت‌بندی تجربه روانکاوانه به اصطلاحات متأخر خود او، خواننده را با این شگردها آشنا کنم، اما در کل برشی از نظریه لاکانی ارائه می‌دهم که به گمانم برای درمانگران و نظریه‌پردازان به یک اندازه مفید و نیرومند است. تقابل‌هایی چون تقابل سخن «پُر» و «خالی» در سمینارهای اولیه لاکان، با توجه به شیوه تفکر من، در اندیشه متأخر او از دور خارج شده‌اند؛ چه‌بسا این ایده‌ها

مستقلاً جذاب باشند، اما ترجیح داده‌ام آن‌ها را دیگران ارائه کنند.^(۶) امیدوارم شیوه‌ای که برای تقطیع^۱ اندیشه لاکان در پیش گرفته‌ام – شیوه‌ای که بر تحول‌های خاص تأکید دارد و موارد دیگر را نادیده می‌گیرد – به جهت یابی بهتر خواننده در حجم انبوه آثار منتشر شده و در حال انتشار او به‌خوبی یاری برساند. تجربه چندساله تدریس بر اساس برخی از سمینارهای لاکان، تعقیب تحولات گام به گام یک مفهوم خاص (نظیر اخلاق روانکاوانه در سمینار VII یا انتقال در سمینار VIII)، هیجان مشاهده این ذهن فعال و خلاق حین کار، اغلب تحت الشعاع امر دشوار جدا کردن یک رأی قابل تشخیص قرار گرفته است. کندوکاو سمینارهای لاکان وظیفه مهم تمام دانشجویان جدی روانکاو است و به هر صورت، بنا به تجربه من، بهتر است در این حوزه چند نشانگر و راهنما در اختیار داشته باشیم که اگر جز این باشد، این حوزه آشفته به نظر می‌آید.

کار تفسیر اندیشه لاکان، مانند تفسیر اندیشه افلاطون و فروید، کاری بی‌انتهاست و ادعا نمی‌کنم در این باره حرف آخر را زده‌ام. باید روشن کنم که آنچه ارائه می‌دهم نوعی تفسیر است؛ به‌خصوص نظریه سوژه لاکانی در فصول ۵ و ۶ از من است و خوانش من از نظریه لاکان درباره تفاوت جنسی در فصل ۸ نیز به همین ترتیب بدیع و تازه است.

پیوست‌ها حاوی مطالب بسیار فنی‌اند که به دلیل حفظ جریان کلی بحث در متن اصلی گنجانده نشده‌اند. آن‌ها به الگوهای مفصل لاکان درباره ساختار زبان و آثار بی‌هنجاری (ایژه *a*) که در آن بروز می‌کند اختصاص دارند.

در واژه‌نامه اصطلاحات انتهای کتاب، خواننده با توضیح مختصر نمادهای مهم (معروف به «مَتم‌ها»^۲) مواجه می‌شود که در کتاب مطرح شده‌اند. مَتم‌های لاکانی کمیت چشمگیری از مفهوم‌سازی را فشرده و

مجسم می‌کنند و با این‌که کوشیده‌ام در فهرست اصطلاحات کتاب مهم‌ترین جنبه‌های آن‌ها را خلاصه کنم، استفاده مناسب از آن‌ها مستلزم فهم همه‌جانبه چارچوب نظری لاکان است.

هنگام نقل قول از آثار لاکان، هر جا که مقدور بوده است به ویراست‌های انگلیسی ارجاع داده‌ام، اما در مورد ترجمه‌های موجود تا حد زیادی به خود اجازه دخل و تصرف داده‌ام: نارسایی آن‌ها بیش از پیش آشکار و نمایان شده است. منظور از «نوشتارها ۱۹۶۶»^۱ ویراست فرانسوی نوشتارها است که انتشارات سوی^۲ در پاریس منتشر کرده، در حالی که «نوشتارها» به‌تنهایی به ترجمه گلچین آلن شریدان اشاره دارد که انتشارات نورتون در سال ۱۹۷۷ منتشر کرده است.^(۷) ارجاعات به سمینارهای I، II، VII و XI همواره مربوط به ترجمه‌های انگلیسی انتشارات نورتون است. سمینارها را فقط با عددشان مشخص می‌کنم؛ مشخصات کامل را در فهرست منابع خواهید یافت. هنگام نقل قول از آثار فروید، شماره مجلدات و صفحات مربوط به ویراست معیار (با کوتاه‌نوشت SE) است، اما بیشتر اوقات از ترجمه‌های جذاب‌تر و چشمگیر ویراست‌های «غیرمعیار» سود جست‌ه‌ام.

آوریل ۱۹۹۴

یادداشت‌ها

۱. مثلاً، نامه‌هایش به فلیس و "Project for a Scientific Psychology" که ابتدا در سال ۱۹۵۰ در جلد اول *The Standard Edition of the Works of Sigmund Freud* (از این پس SE) به ویراستاری جیمز استراچی منتشر شد (New York: Norton, 1953-74). برخی از نامه‌های مهم‌تر در سال ۱۹۵۴ در دسترس قرار گرفت، به‌ویژه نامه‌های ۲۹ و ۳۰؛ نگاه کنید به:

- The Origins of Psychoanalysis* (New York: Basic Books, 1954).
۲. دو وجه سوژه، دو ارجاع به فروید: فروید سال‌های ۱۸۹۵-۱۸۹۶ (بخش‌هایی از مکاتباتش با فلیس [SE I])، و فروید سال ۱۹۳۳
(*the New Introductory Lectures on Psychoanalysis* [SE XXII, p. 80]).
3. *The San Diego Union*, July 12, 1990.
۴. «روانکاوی ... حتی می‌تواند درباره آنچه باید از 'علم' بیاموزیم روشن‌گر باشد»
(Seminar XI, p. 7).
۵. نگاه کنید به کتاب دیگرم:
- A Clinical Introduction to Lacanian Psychoanalysis* (Cambridge: Harvard University Press, 1996).
۶. برای نمونه، بنگرید به بحث کولت سولر درباره آن‌ها در مجموعه درسگفتارهای اولین سمینار لاکان به زبان انگلیسی:
Colette Soler, *Reading Seminars I & II: Lacan's Return to Freud*, edited by Bruce Fink, Richard Feldstein, and Maire Jaanus (Albany: SUNY Press, 1995).
۷. این کتاب پیش از ترجمه انگلیسی جدید و کامل نوشتارها (*Écrits*) منتشر شد.
خواننده رجوع کند به:
Écrits, translated by Bruce Fink in collaboration with Héloïse Fink, with the assistance of Russell Grigg and Henry Sullivan (New York: Norton, forthcoming).

بخش اول

ساختار: بیگانگی و دیگری

خود دیگری است.

زبان و غیریت

لغزش زبان دیگری

بیماری وارد دفتر کار روانکاوش می‌شود و روی مبل می‌نشیند. او راست به چشمان روانکاو نگاه می‌کند و سر رشته سخن را از پایان جلسه قبل به دست می‌گیرد و بی‌درنگ خیط می‌کند: «می‌دانم که در رابطه‌ام با پدرم تنش زیادی وجود داشت؛ فکر کنم به این دلیل که او schnob سختی داشت که اصلاً باب طبعش نبود و برای همین دق دلش را سر من خالی می‌کرد.» او می‌خواهد بگوید «job» (شغل) اما در عوض می‌گوید «schnob».

گفتمان هرگز تک‌بعدی نیست. لغزش زبانی بی‌درنگ این نکته را به خاطرمان می‌آورد که چند گفتمان می‌توانند همزمان از یک سخنگو استفاده کنند.

در این جا می‌توان دو سطح مجزا را شناسایی کرد: گفتمان با قصد قبلی شامل آنچه سخنگو می‌کوشد یا در نظر دارد بگوید و گفتمان بدون قصد قبلی که در مورد فوق به صورت واژه از شکل افتاده یا به هم ریخته، نوعی تلفیق از «job»، «snob» و چه بسا دیگر واژه‌ها، ظاهر می‌شود. مثلاً، شاید

روانکاو از پیش بداند که سخنگو بزرگ‌ترین فرزند خانواده، مثلاً برادر یا خواهر بزرگ‌ترش، را اسنوب بی‌خاصیتی می‌انگارد و احساس می‌کند پدرشان بیش از حد به آن برادر یا خواهر علاقه دارد - بیش از حد، تا جایی که به بیمار یا روانکاو شونده (یعنی آن که در صدد روانکاو خود برآمده) مربوط است. روانکاو شونده چه‌بسا به واژه «schnoz» (دماغ) نیز فکر کند و به یاد بیاورد که در کودکی از دماغ پدرش می‌ترسیده، زیرا او را به یاد دماغ جادوگرها می‌انداخته است؛ سپس چه‌بسا واژه «schmuck» (الاغ، خنگ) نیز به ذهن او خطور کند.

این مثال ساده به ما اجازه می‌دهد دو نوع گفتمان مختلف یا، به بیان ساده‌تر، دو نوع سخن متفاوت را از یکدیگر تفکیک کنیم:^(۱)

- سخن ایگو: سخن روزمره درباره هر آنچه آگاهانه در مورد خود فکر می‌کنیم یا معتقدیم.
- و نوع دیگر سخن.

دیگری لاکان، در پایه‌ای‌ترین سطح خود، با نوع دیگر سخن مرتبط است.^(۲) چون می‌توانیم موقتاً چنین فرض کنیم که نه‌تنها دو نوع سخن مختلف وجود دارد، بلکه این دو کلاً از دو موقعیت روان‌شناختی متفاوت ناشی می‌شوند: ایگو (یا خود) و دیگری.

روانکاو با این پیش‌انگاره آغاز می‌شود که نوع دیگر سخن از یک دیگری ناشی می‌شود که تعیین موقعیت آن به نحوی مقدور است؛ عقیده بر این است که کلماتی که بدون قصد قبلی گفته شوند، از دهان بپرند و زیر لبی یا مغشوش ادا شوند، از جایی دیگر، از عاملیت دیگری بجز من آمده‌اند. فروید این جای دیگر را ناخودآگاه نامید و لاکان قاطعانه اظهار می‌کند «ناخودآگاه گفتمان دیگری است»،^(۳) یعنی ناخودآگاه از واژه‌هایی که از جایی دیگر بجز سخن ایگو آمده‌اند تشکیل می‌شود. پس در این پایه‌ای‌ترین سطح ممکن، ناخودآگاه گفتمان دیگری است (جدول ۱-۱).